

KONFERENCI »LETO DEJAVNEGA STARANJA IN SOLIDARNOSTI MED GENERACIJAMI« NA ROB

*Dejavna, zdrava in z izobraževanjem podprta starost.
Izobraževanje starejših odraslih je vse bolj zvezda med vprašanji starejših.
Mesta, ki si ga zasluži, pa še zmeraj ni dobila kultura starejših in za starejše.*

UVOD

Če bi nas kdo vprašal, kdo so dejavni in kdo ne-dejavni v starosti, najverjetneje ne bi znali odgovoriti. Še zmeraj ne vemo natanko, kakšna naj bo vloga starejših v družbenem in gospodarskem razvoju. Še zmeraj ne vemo, kdaj postanemo stari in koga sploh imamo v mislih, ko govorimo o starejših. Ne vemo natanko, kaj vse so vprašanja starejših in kakšno mesto med temi vprašanji ima izobraževanje starejših odraslih.

Obravnavanje starejših je bila doslej vse preveč »medikalizirana«, spet in spet ponavljajo francoski raziskovalci. Zakaj je bilo tako, se sprašujejo nekateri. Mislim, da na to vprašanje ni težko odgovoriti. V delu Želja po staranju Alain Laflaquiere (Reinhardt, 2001: 15–16) postavi pod lupo »verljivost« preučevanja starostnih obdobj in tako je mogoče primerjati razpravo o starosti in starejših z nekdanjim psihološkim preučevanjem otroštva. Dolgo je namreč veljalo, da otrok otroštvo lahko le živi, ne more pa ga razložiti in da to lahko storijo le odrasli. V podobnem položaju so bili doslej starejši. O njih in njihovih potrebah so doslej govorili tisti v srednjih letih, ki starosti še niso doživeli. Z »medikalizacijo« starosti so »odrasli« z enim zamahom pahnili proč vsa druga vprašanja, ki so se jim vsiljevala. Starejše naj bi tako po mnenju srednjih generacij pestili le dve vprašanji: zdravje in socialna varnost, kaj več ni bilo pomembno. Tako ni čudno, da je bilo denimo v letu 1984, ko smo ustana-

vljali Slovensko univerzo za tretje življenjsko obdobje, študij o starejših prav malo, še največ pa jih je bilo s področja medicine, študij o izobraževanju starejših odraslih skorajda ni bilo. A stanje se spreminja, od razumevanja in upoštevanja zmožnosti starejših in njihovih potreb ter od izobraženosti starejših odraslih pa so odvisne tudi druge generacije.

29. aprila smo tako tretjič zapored zaznamovali *dan solidarnosti med generacijami*, ki ga je Evropska komisija uvedla na pobudo Slovenije v času, ko smo predsedovali Evropski uniji. Pobuda se je kasneje preoblikovala v predlog, naj se uvede *leto dejavnega staranja in solidarnosti med generacijami*. Skozi številne mline je predlog šel svojo pot in tako bo leto 2012, ne brez velikih težav, razglašeno za *leto dejavnega staranja in solidarnosti med generacijami*. Konferenca v Bruslju je bila uvod vanj.

Na konferenci Evropske komisije *Leto dejavnega staranja in solidarnosti med generacijami*, ki je 29. aprila potekala v Bruslju, se vprašanju izobraževanja, dolgoletni pastorki med vprašanji starejših, ni bilo več mogoče ogniti. Pojavljalo se je namreč samostojno in v vseh razmišljanjih govorcev in nas, ki smo se te konference *na visoki ravni*, kot pravijo, udeležili. Na povabilo Evropske komisije sem se konference udeležila kot evropska izvedenka za vprašanja izobraževanja in zaposlovanja sta-

rejših odraslih. V nadaljevanju besedila povzeman in komentiram za slovensko izobraževanje starejših odraslih pomembnejše vsebinske poudarke, pri tem pa želim spomniti bralce, da *izobraževanja starejših ni brez poznavanja starejših in njihove problematike*.

BOLJ SMO PRIPRAVLJENI SLIŠATI STAREJŠE, RAZUMETI NJIHOVE ZMOŽNOSTI IN POTREBE

Na konferenci *Dejavno staranje in solidarnost med generacijami* se je pokazalo, da si države članice, nacionalne vlade, regionalna in lokalna oblast, sindikati ter nevladne organizacije dejavno starost zdaj že zamišljajo drugače kot zgolj podaljšanje delovne dobe, izboljšanje delovnih okoliščin za starejše ter doseganje 75-odstotne zaposlenosti do leta 2020. Vse to so »zastavljeni cilji«, je dejal eden od govornikov. Če hočemo doseči, da bodo starejši ostali dlje na delovnem mestu, mora to postati njihova odločitev, njihov cilj. Na Finskem so volivci razumeli, da gre pri podaljšanju delovne dobe za solidarnost med generacijami, razumeli so, da bo v prihodnje ob dejstvu, da se prebivalstvo stara, delovne sile vse manj in da morajo del odgovornosti za produktivnost dežele prevzeti tudi starejši.

V naših očeh je konferenca sicer prinesla bolj malo novosti oziroma veliko starih zamisli in védenja je bilo razglašena za novo, kar pa je vseeno napredek. Pomeni namreč, da se je pripravljenost slišati in razumeti vprašanja starejših povečala in se bo večala tudi v prihodnje. Govorniki so se tako previdno in tipajoče dotaknili *opredelitev dejavnega staranja*. Te so lahko subjektivne, individualne ali skupnostne in tako se lahko med seboj tudi zelo razlikujejo.

»Dejavno staranje ne pomeni delati za vsako ceno, marveč prej imeti možnost, da izbiramo, da uporabljamo storitve javnega zdravstva, da imamo dostop do informacij, da se lahko sporazumevamo,« je dejala *Neelle Kroes*, podpredsednica Evropske komisije, pristojna za digitalni program »*Inovacije so lahko le*

skupno delo vseh generacij«. Razumljivo, bi dejali, saj do inovacij najpogosteje prihajajo tam, kjer so ljudje vseh generacij med seboj povezani. Tam, v skupnosti, so ljudje tudi bolj zdravi, bolje živijo.

Obravnavali pa so predvsem *ekonomski vidik dejavnega staranja* (zakaj delati dlje, vzdržnost pokojninskega in zdravstvenega sistema, prihodnje potrebe prebivalcev in kako jih zadovoljiti, upravljanje starosti in ekonomski pomen povezovanja generacij na delovnem mestu, staranje delovne sile). Gre za vidik, ki je že zdaj prepoznano povezan tudi z drugimi generacijami. Poudarek govornikov je bil tudi na *uvajanju prostovoljnega dela starejših* na področju socialnega varstva (ne pa tudi na področju kulture, izobraževanja, zdravja), pri čemer prostovoljstvo na konferenci ni bilo v ospredju obravnave. Pa bi moralo biti, tako se nam zdi, saj je pomembna oblika dejavnega staranja. Prostovoljstvo starejših je tako še zmeraj nekje na robu zavesti o dejavnem staranju. V povezavi z dejavnim staranjem in izobraževanjem pa v ospredje silijo še nekatera druga vprašanja: *priprava na starost* kot pomemben del dejavnega staranja, priprava na to, da nekdo ostane na delovnem mestu ali se s tega mesta umakne, in ustrezno izobraževanje; tem temam je bila namenjena večja pozornost. Velik poudarek je konferenca dala tudi *zdravemu staranju* in izobraževanju v zvezi s tem, pa tudi *elektronskemu izobraževanju starejših odraslih prav na vseh področjih*.

Izobraževanje starejših naj bi bilo namenjeno doseganju različnih ciljev: osebni rasti, ki je za dejavno staranje zelo pomembna, opravljanju plačanega in prostovoljnega dela. Nihče pa ni omenjal izobraževanja za vzdrževanje zaposljivosti starejših v času zaposlenosti in po upokojitvi, kar je v naših očeh pomembno in kompleksno vprašanje. Omenjeno je bilo *raziskovanje*, ne pa tudi *svetovanje*, denimo za dejavno staranje, povsem je bila prezrta kultura kot najpomembnejši in najvrednejši način dejavne integracije starejših v družbo, morda zato, ker med govorniki ni bilo Francozov, ki imajo

»V krvi« pomen kulture za kohezivnost družbe. Kaj zagotavlja dejavno sodelovanje v družbi v drugi polovici življenja? To, da smo dejavni, zdravi, samozadostni, neodvisni, dostojanstveni, so dejali govorniki. Dodali bi, da biti zdrav in samozadosten v naših očeh ni nujen pogoj za dejavno staranje, kajti tudi starejši v stanju nemoči in odvisnosti so dejavni na svoj način, četudi le na simbolni ravni, četudi kot tihi sopotniki in učitelji na naši življenjski poti, četudi so nemočni in četudi so prejemniki pomoči. Dejavnost nekoga v visoki starosti je lahko že v tem, da obstaja kot povezovalni člen družine. Ko nemočni najstarejši član družine umre, družina lahko začne razpadati. Koncept dejavne starosti je vsekakor lahko dvorezen meč, če ga ne niansiramo, bi dejali.

Starejše ljudi že danes delimo na *poklicno dejavne* in *nedejavne*, poleg teh pa so še tisti, katerih dejavnost je skrita in nepriznana (domača opravila, skrb za vnuke in ostarele starše). Če smo dejavni, staranje poteka drugače in težave staranja nastopijo kasneje. Starajmo se dejavno v različnih okoljih: v družini, podjetjih, lokalni skupnosti. Dodali bi: v vseh skupnostih! *Solidarnost povezuje rodove v trdno družbo, a naj ne obstaja le med generacijami, marveč tudi znotraj generacij in starostnih kohort.* To pa je že vprašanje vrednot!

KAJ SO ŠE POVEDALI IN O ČEM SMO OB TEM RAZMIŠLJALI

Nova misel, ki se je začela »obračati« na konferencah Evropske komisije, je: *vsiljudje tlakujemo pot k rešitvam* (torej tudi starejši in druge družbeno marginalizirane skupine). Misel je za poznavalce teorij skupnosti stara, a postavlja se vprašanje, ali družbeno okolje starejšim dovoljuje in omogoča sodelovanje pri tem tlakovanju poti, pri iskanju rešitev oziroma ali jim tega ne preprečuje. Vprašanje je, ali denimo z družbenimi vrednotami, stereotipi, zakoni in političnimi mehanizmi spodbujamo ali preprečujemo in zaviramo delo starejših in

prostovoljstvo starejših. Težava je bolj v tem! Še več, dejavna poznejša leta življenja zahtevajo *pripravo že na sredi življenja*. Tudi o tej temi nekateri razpravljamo že skoraj 30 let in še se spominjam prvih reakcij na to trditev, ki smo jih bili takrat deležni na Filozofski fakulteti v Ljubljani: hudomušen nasmeh, kajti starost je bila takrat v očeh generacij srednje starosti še resnično »na drugem planetu«. Zdaj se vse bolj seli na »naš planet«.

Ob staranju prebivalstva in ob potrebi po zdravem staranju se nakazuje tudi strah, da bodo bogati imeli *boljši dostop do zdravega staranja* kot revni. Kako tedaj prepad preseči? V tem tudi na Slovenski univerzi za tretje življenjsko obdobje vidimo bistveno vprašanje, namreč, kako spremeniti kulturno organizacijo starostnih obdobj, doseči enakopravnejši dostop vseh generacij do družbenih virov. Postavlja se tudi vprašanje, kako zadovoljiti velike potrebe starejših na področju zdravja in pri tem ne zanemariti drugih potreb, drugih generacij. Danes v Evropi za zdravstveni sistem porabimo sedem odstotkov proračuna, leta 2050 bomo za zdravje, kot kažejo projekcije, porabili 12 odstotkov proračunskega denarja, zato potrebujemo inovacije, tudi inovacije na področju e-zdravja. Starejši in drugi naj bi s sodobnimi računalniškimi programi opravljali zdravniške preglede kar doma. V razpravi so pozabili na to, da za to ni pomembno le obvladovanje računalniških spretnosti, marveč je potrebno znanje, so potrebne kulturne zmožnosti ljudi, izobraževanje. Potrebujemo torej podporno okolje za doseganje teh in drugih ciljev v zvezi s starejšimi, pri čemer sta *zdravje in zdravo staranje* prva vrednota in prva skrb tudi v očeh Evropske komisije.

Število evropskih državljanov usiha. Po drugi svetovni vojni smo Evropejci pomenili eno petino svetovnega prebivalstva, danes zgolj desetino, saj nas pesti *staranje prebivalstva*, ki bo vplivalo na vse sektorje: urbanizem, transport, dejavno državljanstvo, priložne dejavnosti. Na to dejstvo na Slovenski univerzi za tretje

življenjsko obdobje opozarjamo že več desetletij in si želimo sodelovanja vseh ministrskih resorjev, kajti gre za skupno vprašanje. Starejši niso le vprašanje ministrstva za zdravje ali ministrstva za socialne zadeve.

LETA 2020 BO ŠTEVILO ZAPOSLENIH ENAKO ŠTEVILU NEZAPOSLENIH

Prof. dr. Emer, nekdanji direktor Finskega inštituta za zdravje na delovnem mestu, je dejal: »Prihodnje leto se bo delovna sila začela starati in se bo starala 20 let. Demografske študije kažejo, da se med vsemi starostnimi skupinami številčno povečuje le skupina med 55 in 64 let (torej baby-boomerji). Do leta 2020 naj bi se tudi zato število starejših zaposlenih podvojilo. Leta 2020 bo namreč razmerje med poklicno dejavnimi in nedejavnimi predvidoma 1 : 1, prav toliko ljudi bo nezaposlenih kot zaposlenih, zato potrebujemo delovno sodelovanje starejših.« Starejše je treba spodbuditi, da ostanejo dlje na delovnem mestu – tudi z izobraževanjem. V nekaterih podjetjih starejše delavce ob nastopu upokojitvene starosti povabijo na pogovor. Tako se je na Danskem 42 odstotkov starejših delavcev odločilo, da ne bodo odšli v pokoj, 25 odstotkov se jih je odločilo, da bodo poskrbeli za zdravje. Dialog s starejšimi prinaša sadove. Starejši na delovnem mestu izkazujejo prednosti, kot so: strateško razmišljanje, hitro odzivanje na težave, hitro odkrivanje rešitev, upoštevaje drugih in okoliščin itd. Dejali pa bi, da smo tu znova pri stereotipih. Kdor nikoli ni znal strateško razmišljati ali ga ni k temu nihče spodbujal, to težko počne tudi v starosti.

DELO MLADIH BO NESTABILNO, IZOBRAŽEVANJE STAREJŠIH BO POTREBNO ZA DELO IN ŽIVLJENJE

Kaj vse podpira delo, se je spraševal *prof. dr. Emer*. Zakaj so nekateri pripravljene dela-

ti dlje? Delo je kot streha hiše in pod streho so različna nadstropja. V pritličju je zdravje, temelj vsega. V prvem nadstropju so kompetence ali »človeški viri«, v tretjem nadstropju vrednote. Zaposljivost dosežemo, če so posamezna nadstropja med seboj dobro povezana. Na zaposljivost vplivajo tudi socialna omrežja in družina, pa tudi vse pozitivne in negativne izkušnje z delom, ki se naberejo skozi življenje. A na to, *ali bomo ostali na delovnem mestu ali ne, vplivajo predvsem vrednote in naša predstava o starosti*. Vsakdo ima delovne zmožnosti, katerim je treba približati življenje na delovnem mestu. Naša sposobnost in naša pripravljenost za delo v sredini življenja vplivata na zaposljivost kasneje.

Potrebujemo spremembe v odnosu med zaposlenimi, v vodenju zaposlenih različnih starosti, prožnosti življenja na delovnem mestu glede na potrebe generacij. Mlade generacije bodo delale »nestabilno«. Ne bodo mogle zbrati dovolj let niti za majhno pokojnino! Kako jih obremenjevati, ko so že tako preobremenjene? Na omenjenem inštitutu so naredili tudi študijo o delovni zmožnosti starih in mladih ter njenem nihanju skozi teden. Proti koncu tedna starejšim moč pojenjuje in v soboto so z energijo čisto na dnu. Mladim pa se proti koncu tedna energija večja. Starejši si čez konec tedna naberejo moči in ob ponedeljkih so zagnani. Mladi se komaj vlečejo v ponedeljkov delovni dan, tako so se izmučili konec tedna. Ob sredah se stopnja energije enih in drugih sreča in takrat je najbolje narediti najpomembnejše reči.

Pear Dextra z Univerze Erasmus je dejala, da so generacije močno povezane med seboj oziroma so soodvisne. To naj se zrcali tudi v socialnovarstvenih in finančnih politikah. Dežele, kjer ni dobro poskrbljeno za varstvo otrok in starejših, večinoma v ta namen »uporabljajo« babice in dedke oziroma starejše. Med njimi so Grčija, Italija, Španija in Avstrija. V Sloveniji varuje vnuke od 30 do 42 odstotkov starejših. Ti potrebujejo za to kompleksno delo

ustrezno znanje. »Varstveni familiarizem«, kot pravijo, se pojavi tam, kjer ni druge družbene možnosti.

Postavlja se vprašanje, kdo podpira koga v oblikah medgeneracijskega sobivanja. Šestdeset odstotkov starejših, ki živijo z mladimi, skrbi za mlade in jih podpira. Starši namreč ostanejo starši tudi odraslim otrokom. Starejši nudijo pomoč, niso prejemniki pomoči, kot zmotno mislimo, razen v visoki starosti nad 80 let, in to le kratek čas, od dveh do treh let. Tudi starši, ki živijo sami, pomagajo odraslim otrokom (48 odstotkov).

STAREJŠI NAJ BODO VKLJUČENI V RAZVOJ DRUŽBE IN NAJ UŽIVAJO SADOVE NJENEGA RAZVOJA

Dane Age, danska organizacija starejših, ima več kot 500 tisoč članov, torej več kot desetino prebivalstva. Njihovo poslanstvo je, da se bojujejo, pravi *Bjarne Hastrup in dodaja*: »Zaposlovanje starejših spominja na škarje. Ni dovolj, da starejše le želimo zaposlovati, pomembno je, da podpremo povpraševanje po njihovem delu. Le tako lahko dejansko dosežemo njihovo zaposlovanje.«

Struktura trga dela se spreminja. Odhod starejših z delovnega mesta pa ne odpira dela za mlade, so znova pokazale študije, tokrat nemške. *Kaj kmalu bomo morebiti doživeli največjo izgubo delovnih in drugih kompetenc zaradi upokojevanja generacije baby-boom*. To bi bilo dobro preprečiti. Potrebujemo družbeno gibanje, kakršno je bilo v preteklosti gibanje za enakopravnost žensk, danes pa potrebujemo gibanje za kolektivno osvobajanje starejših. V nekaterih krajih in podjetjih ter ustanovah so že uvedli konkretne ukrepe. V Dorsetu v Angliji so na občini uvedli storitve za starejše, ki jih vodijo in izvajajo starejši sami, občina jih le podpira. V Hessnu v Nemčiji so v Hessen-Chemie organizirali 25 delavnic za razumevanje poznejših let življenja. Na Češkem so

uvedli tri telefonske linije za pomoč starejšim in pripravili medijsko izjemno odzivno kampanjo *Spoštuj mojo babico*.

Naše družbe so polne starostnih meja in preprek. Tudi zato doživljamo starejše kot bremetistih, ki proizvajajo. Starejši naj bodo vključeni v razvoj družbe in naj bodo tudi deležni sadov njenega razvoja. »Potrebujemo izobraževanje starejših za sodelovanje v družbi, za delo, za čilost in dobro počutje; samouresničenje in univerze za tretje življenjsko obdobje so čudovit primer uresničevanja tega,« je dejal eden od govornikov.

Nekateri govorci so se začudeni spraševali tudi nekaj drugega: »Le od kod strah, da bodo starejši volivci volili konservativno? Starost namreč nikoli ni edini kriterij, ni edini pogoj za sprejemanje pametnih ali manj pametnih odločitev, ni edini kriterij pri oblikovanju politik, ni edini kriterij pri snovanju izobraževalnih programov, resnično ni edini kriterij ... za karkoli.«

ZAKLJUČNA MISEL NAMESTO ZAKLJUČNEGA POVZETKA

Pa še misel za zaključek: s starostjo mentalno rastemo, odločitve so zato marsikdaj v starosti tehtnejše; odločitve v povezavi z življenjem, delom, vrstniki, drugimi generacijami, v povezavi s skupnostjo. Če bomo starejšim dovolili in omogočili, da ostanejo v središču družbenega dogajanja, bomo omogočili vrednejše življenje vseh generacij.

LITERATURA:

Reinhardt J.B., Bouisson J. (2001). *Le Désir de vieillir*. Paris: Harmatan.

Doc. dr. Dušana Findeisen